

بسم الله الرحمن الرحيم

دانشگاه اصول‌الدین - قم
گروه فقه و حقوق اسلامی

پایان‌نامه کارشناسی ارشد

عنوان پایان‌نامه:

اختیار دولت در کنترل قیمت‌ها و قیمت‌گذاری از منظر فقه اسلامی و حقوق ایران

استاد راهنما:

جناب آقای دکتر محمود حاتمی

دانشجو:

علیرضا کلاگری

تابستان ۹۴

کلیه اصول‌الدین - قم
قسم الفقه والحقوق الاسلامی
رساله ماجستير

عنوانها

اختيار الحكومه في سيطره السعور و تسعير من وجهه النظر الفقه
الاسلامی والقوانين الايرانيه

استاد المشرف:

الاستاذ محمود حاتمی

اعداد:

علیرضا کلاگری

تقدیم به:

روح پاک پدرم؛ که عالمانه به من آموخت

تا چگونه در عرصه‌ی زندگی ایستادگی را

تجربه نمایم.

مادرم؛ دریای بیکران فداکاری و عشق که

وجودم برایش همه رنج بود و وجودش

برایم همه مهر.

همسرم؛ اسطوره زندگی‌ام، پناه خستگی‌ام و

امید بودنم.

سپاسگزاری:

- با تشکر و سپاس از استاد دانشمند و پرمایه‌ام جناب آقای دکتر محمود حاتمی که از محضر پرفیض تدریستان، بهره‌ها برده‌ام.

- با امتنان بیکران از مساعدت‌های بی شائبه‌ی جناب آقای دکتر محمد رصافی مدیریت گروه فقه و حقوق اسلامی دانشکده.

- و با تشکر خالصانه خدمت همه‌ی کسانی که مرا به نوعی در به انجام رساندن این مهم یاری نموده‌اند.

چکیده

در بازارهای اسلامی بر اساس اصل رقابت کالاها قیمت گذاری می شوند و لذا خرید و فروش آزاد است و از آنجا که در اسلام بیع مباحه حلال دانسته شده فروشنده می تواند کالای خود را به قیمت عادلانه و متعارف بفروشد ولی برخی به دلیل طمع دست به گرانفروشی می زنند. در راستای مسائلی چون عوامل تاثیرگذار در قیمت و بازار رقابتی و قواعدی چون سلطه و قاعده لا ضرر است که دولت دست به قیمت گذاری می زند و به تعیین حدود در برخی کالاها می نماید. و این عمل نیز مخالفانی دارد که آنها نیز بر آراء و نظرات متفاوتی هستند که این و سایر عواملی که از موانع نظارت دولت هستند مانند کمبود قوانین کافی و لازم و عدم ضمانت اجرای کافی و یا نبودن ضمانت اجرا و مشخصات سیستم کنترل مؤثر باعث می شود تا برخی قائل به تعدیل نظریه کنترل قیمت ها توسط دولت باشند و لذا ما در این مجال به بررسی محدوده اختیارات دولت و میزان کنترلی که بر قیمت کالاها دارد دست می زنیم.

کلید واژه: بیع، احکام شرعی، دولت، قیمت، تورم، احتکار، کنترل.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
	فصل اول: قیمت و معاملات و نظارت
	بخش اول: کلیات
۲	۱.۱.۱. مقدمه
۲	۱.۱.۲. بیان مسئله
۲	۱.۱.۳. سابقه موضوع
۳	۱.۱.۴. ضرورت و اهداف
۴	۱.۱.۵. سؤالات تحقیق
۴	۱.۱.۶. فرضیه‌ها
۴	۱.۱.۷. روش تحقیق
۵	۱.۱.۸. چگونگی تحقیق
۵	۱.۱.۹. مفهوم پول
۵	۱.۱.۱۰. گرانی و ارزانی قیمت
۶	۱.۱.۱۱. تفاوت گرانی و گرانیفروشی و ارزانی و کم‌فروشی
۷	۱.۱.۱۲. عوامل تاثیرگذار در قیمت
۷	الف- رذایل اخلاقی و حرص
۸	ب- احتکار
۹	ج- اجحاف
۱۱	د- پیش خرید کالا از کاروان‌ها (تلقی رکیان)
۱۱	ه- حوادث قهری (قحطی و خشکسالی و بیماری)
۱۳	ی- نجش (مانور متقلبانه خریدار دروغین)
۱۳	ر- دلالی و واسطه‌گری
۱۵	ز- عوامل فرهنگی و اجتماعی
	بخش دوم: انواع بیع در اسلام
۱۷	۱.۲.۱. مقدمه
۱۷	۱.۲.۲. استنصاع
۱۷	۱.۲.۳. بیع امانه
۱۷	۱.۲.۴. بیع تعاطی
۱۷	۱.۲.۵. بیع تلجئه
۱۷	۱.۲.۶. بیع تولیت

۱۷. ۲. ۱. بیع جزاف.....
۱۷. ۲. ۱. بیع صرف.....
۱۷. ۲. ۱. بیع العینه.....
۱۷. ۲. ۱. بیع عربون.....
۱۷. ۲. ۱. بیع صوری.....
۱۷. ۲. ۱. بیع مسترسل.....
۱۸. ۲. ۱. بیع مزاینه.....
۱۸. ۲. ۱. بیع مساومه.....
۱۸. ۲. ۱. بیع مزایده.....
۱۸. ۲. ۱. بیع وضعه.....
۱۸. ۲. ۱. بیع ملامسه.....
۱۸. ۲. ۱. ملاقیح.....
۱۸. ۲. ۱. بیع نجش.....
۱۸. ۲. ۱. بیع مریحه.....
۱۸. ۲. ۱. جواز بیع مریحه.....

بخش سوم: دولت و قیمت

۲۰. ۳. ۱. قیمت‌گذاری و بازار رقابتی.....
۲۰. ۳. ۱. نظارت دولت.....
۲۱. ۳. ۱. ضرورت کنترل و نظارت.....
۲۳. ۳. ۱. انواع نظارت.....
۲۳. ۳. ۱. نظارت درونی.....
۲۵. ۳. ۱. نظارت بیرونی.....
۲۵. ۳. ۱. نظارت فردی.....
۲۵. ۳. ۱. نظارت همگانی.....
۲۵. ۳. ۱. نظارت دولتی.....
۲۶. ۳. ۱. نظارت آشکار.....
۲۷. ۳. ۱. نظارت پنهان.....
۲۷. ۳. ۱. موانع نظارت.....
۲۸. ۳. ۱. کمبود قوانین کافی و لازم.....
۲۸. ۳. ۱. عدم ضمانت اجرای کافی یا نبودن ضمانت اجرا.....
۲۹. ۳. ۱. مشخصات سیستم کنترل مؤثر.....
۳۰. ۳. ۱. سازمان‌های نظارتی در ایران.....
۳۰. ۳. ۱. قانونگرایی در برخورد با ناظران مجرم.....
۳۲. کیفر کارگزاران خیانت پیشه.....

فصل دوم: سیاست و نظارت دولت بر قیمت

بخش اول: ضرورت دخالت دولت در بازار

- ۲. ۱. ۱. نقش دولت در بازار ۳۴
- ۲. ۱. ۲. تعادل بین عرضه و تقاضا ۳۸
- ۲. ۱. ۳. نظریه تقاضای مصرف کننده و مطلوبیت ۳۹
- ۲. ۱. ۳. ۱. عوامل موثر بر تقاضا ۳۹
- ۲. ۱. ۳. ۲. مداخله در سیستم تقاضا ۴۱
- ۲. ۱. ۳. ۳. مداخله در سیستم توزیع ۴۱

بخش دوم: نقش دولت در کنترل قیمت

- ۲. ۲. ۱. مقدمه ۴۴
- ۲. ۲. ۲. موافقان کنترل قیمت توسط دولت ۴۴
- ۲. ۲. ۳. نظر شهید مطهری ۴۴
- ۲. ۲. ۴. مخالفان کنترل قیمت توسط دولت ۴۵
- ۲. ۲. ۵. دیدگاه ابن خلدون ۴۹
- ۲. ۲. ۶. نتایج اجرای سیاست قیمت گذاری توسط دولت در کشورهای در حال توسعه ۴۹
- ۲. ۲. ۷. دخالت دولت در قیمت گذاری ۵۰
- ۲. ۲. ۸. تاثیر قیمت گذاری و کنترل آن توسط دولت ۵۱

بخش سوم: بحث فقهی قیمت گذاری دولت

- ۲. ۳. ۱. مقدمه ۵۳
- ۲. ۳. ۲. قیمت گذاری ۵۳
- ۲. ۳. ۲. ۱. قول به حرمت تسعیر بطور مطلق (چه در زمان گرانی و چه ارزانی) ۵۳
- ۲. ۳. ۲. ۲. قول امام خمینی (ره) در باب قیمت گذاری ۵۵
- ۲. ۳. ۲. ۳. قول مرحوم صاحب جواهر در قیمت گذاری ۵۶
- ۲. ۳. ۲. ۴. قول مرحوم شیخ مفید در قیمت گذاری ۵۷
- ۲. ۳. ۲. ۵. قول مرحوم شیخ صدوق در قیمت گذاری ۵۷

بخش چهارم: قاعده سلطه و قاعده لاضرر

- ۲. ۴. ۱. مقدمه ۵۸
- ۲. ۴. ۲. قاعده تسلیط ۵۸
- ۲. ۴. ۳. قاعده لاضرر ۵۹
- ۲. ۴. ۴. تعارض لاضرر و تسلیط ۶۰
- ۲. ۴. ۵. نظر شهید صدر ۶۰
- ۲. ۴. ۶. قاعده تراضی ۶۱
- ۲. ۴. ۷. قاعده تقدیم مصالح عمومی بر منافع خصوصی ۶۱

۲. ۴. ۸. قاعده لاجرح ۶۲
۲. ۴. ۹. مسئولیت‌های حاکمیت در تعیین قیمت در فرض حرج ۶۲
۲. ۴. ۱۰. قاعده طیب نفس ۶۳
۲. ۴. ۱۱. قاعده حجّیت بازار مسلمانان ۶۴

فصل سوم: قیمت‌گذاری در حدود قوانین

بخش اول: سازمان‌های نظارتی بر قیمت‌گذاری

۳. ۱. ۱. سازمان بازرسی و نظارت بر قیمت و توزیع کالا و خدمات ۶۷
۳. ۱. ۱. آئین‌نامه سازمان ۶۸
۳. ۱. ۱. ماده ۳- وظایف و اختیارات ۶۸
۳. ۱. ۱. ۳. موارد بازرسی و نظارت بر تخلفات مذکور در قانون تعزیرات حکومتی ۶۹
۳. ۱. ۱. ۴. دستورالعمل نرخ‌گذاری کالا و خدمات صنفی مورد عرضه در واحدهای صنفی ۷۰
۳. ۱. ۱. ۵. اولویت‌ها ۷۰
۳. ۱. ۱. ۶. شاخص‌های تعیین اولویت ۷۰
- الف- کالاها و خدمات اولویت ۷۰
- ب- سایر کالاها و خدمات صنفی ۷۰
۳. ۱. ۱. ۷. مراحل نرخ‌گذاری کالاها و خدمات صنفی ۷۱
- الف) نرخ‌گذاری کالاها و خدمات صنفی اولویت‌دار ۷۱
- ب- نرخ‌گذاری سایر کالاها و خدمات صنفی ۷۱
۳. ۱. ۱. ۸. چهارچوب نحوه تعیین نرخ کالاها و خدمات صنفی ۷۲
- الف- مواد اولیه ۷۲
- ب- حقوق و دستمزد ۷۲
- ج- هزینه‌های سرباز یا سایر هزینه‌ها ۷۲
۳. ۱. ۱. ۹. نظارت و ضمانت اجرایی دستورالعمل ۷۳
۳. ۱. ۱. ۱۰. فهرست کالاها و خدمات اولویت‌دار ۷۳
۳. ۱. ۲. تشکیلات تعزیرات حکومتی بخش غیر دولتی ۷۴
۳. ۱. ۳. ناظران ۷۴
۳. ۱. ۴. اصول قانون اساسی ۷۶
۳. ۱. ۴. اصل چهارم ۷۶
۳. ۱. ۴. حکم شرعی، یا حکومتی؟ ۷۶
۳. ۱. ۴. ۳. نظر حضرت امام قدس سره ۷۶
۳. ۱. ۴. اصل بیست و دوم ۷۷
۳. ۱. ۴. ۵. اموال از دیدگاه قانون اساسی ۷۸

بخش دوم: ضمانت اجرای قانونی

۳. ۲. ۱. مقدمه ۸۰
۳. ۲. ۲. فزاینده‌ای از قانون مجازات اسلامی در گرانفروشی ۸۰

۸۰	۳. ۲. ۱. تعریف گران فروشی
۸۰	۳. ۲. ۲. مجازات پیشه وران و فروشندگان
۸۱	۳. ۲. ۳. اصلاح قانون کیفر پیشه وران و گرانفروشان
۸۲	۳. ۲. ۴. گرانفروشی تا مبلغ بیست هزار ریال
۸۲	۳. ۲. ۵. گرانفروشی از مبلغ بیش از بیست هزار ریال تا مبلغ دویست هزار ریال
۸۳	۳. ۲. ۶. گرانفروشی از مبلغ بیش از دویست هزار ریال تا یک میلیون ریال
۸۳	۳. ۲. ۷. گرانفروشی بیش از مبلغ یک میلیون ریال
۸۴	۳. ۲. ۸. جریمه گرانفروشی با عنایت به دفعات تکرار در طول هر سال
۸۴	۳. ۲. ۹. ماده ۷ تعزیرات حکومتی مصوب ۱۳۲۰/۱۲/۲۷
۸۴	۳. ۲. ۳. تعریف کمفروشی
۸۴	۳. ۲. ۱. جریمه کمفروشی با عنایت به دفعات تکرار در طول هر سال
۸۵	۳. ۲. ۴. تعریف تقلب
۸۵	۳. ۲. ۱. جریمه تقلب با عنایت به دفعات تکرار در طول هر سال
۸۶	۳. ۲. ۵. قانون اصلاح ماده دوم قانون مصوب ۱۸ خرداد ۱۳۲۷
۸۶	۳. ۲. ۶. تعریف عرضه خارج از شبکه
۸۷	۳. ۲. ۷. قاچاق / ماده ۶۲ از قوانین نظام صنفی
۸۷	۳. ۲. ۸. عدم درج قیمت
۸۸	تعزیرات در قانون نظام صنفی
۸۸	۳. ۲. ۹. اخفاء و امتناع از عرضه کالا
۸۸	۳. ۲. ۱. تعزیرات اخفاء و امتناع از عرضه کالا به شرح زیر می باشد
۸۹	۳. ۲. ۱۰. عدم صدور فاکتور
۸۹	قانون نظام صنفی
۸۹	قانون تعزیرات حکومتی مصوب ۱۳۳۷/۱۲/۲۳ مجمع تشخیص مصلحت نظام
۸۹	۳. ۲. ۱۰. ۱. تعزیرات عدم صدور فاکتور به شرح زیر می باشد
۸۹	۳. ۲. ۱۱. عدم اجرای ضوابط قیمت گذاری و توزیع
۸۹	۳. ۲. ۱۱. ۱. تعزیرات عدم اجرای ضوابط قیمت گذاری و توزیع به شرح زیر می باشد
۹۰	۳. ۲. ۱۱. ۲. عدم اجرای ضوابط قیمت گذاری و توزیع
۹۱	۳. ۲. ۱۲. عدم اعلام موجودی کالا
۹۱	۳. ۲. ۱۳. احتکار
۹۱	۳. ۲. ۱۳. ۱. تعزیرات احتکار به شرح زیر می باشد
۹۲	۳. ۲. ۱۳. ۲. کالاهای مشمول احتکار از قانون مصوب ۱۳۲۰/۱۲/۲۷
۹۳	۳. ۲. ۱۴. نحوه رسیدگی
۹۴	۳. ۲. ۱۵. ماده ۷۲ قانون نظام صنفی مقرر می دارد
۹۷	نتیجه گیری
۹۸	منابع و مأخذ

فصل اول:

قیمت و معاملات و نظارت

بخش اول: کلیات

۱.۱.۱. مقدمه:

امروزه اغلب مبادلات با پول انجام می‌گیرد و کمتر پیش می‌آید تا در مقابل مثنی، ثمنی غیر آن قرار گیرد و این در حالی است که اسناد تجاری حاکی از پول را نیز جزئی از پول بحساب بیاوریم. آنچه در این میان مسئله مهم می‌کند این است که گرانی و ارزانی مهمترین متغیر در تعیین قدرت خرید مردم است فلذا از این منظر است که باید در قدم نخست از این موضوع حکایت شود که آیا قیمت متغییری در دست دولت است تا بتواند چرخه اقتصاد را بچرخاند و یا دولت نیز خود تحت تاثیر این قیمت‌ها است.

۱.۱.۲. بیان مسئله:

در خصوص بیان مسئله باید بیان نمود انسان‌ها هر روز به مبادله کالاها می‌پردازند و قیمت رکن اصلی هر معامله ای است. ارزان یا گران بودن قیمت‌ها نقش مهمی در زندگی مردم دارد. علیرغم توصیه فراوان مبنی بر رعایت قیمت عادلانه و عدم افراط و تفریط و رعایت انصاف در داد و ستد متأسفانه امروزه شاهد هستیم واژه انصاف کم کم در میان بازاریان کم رنگ شده و هر روز شاهد بی انصافی و گرانفروشی آنها هستیم تا آنجا که بین افراد سلب اطمینان شده و نارضایتی عمومی را به وجود آورده است. اینجاست که بحث نقش دولت در بازار مطرح می‌شود و اینکه دولت می‌تواند قیمت خاصی تعیین کند و آنها را ملزم به رعایت آن نرخها کند یا خیر؟

ولذا باید گفت آیا دولت می‌تواند نرخ قیمت‌ها را تعیین نماید؟ در پاسخ به این سوال باید گفت از آن جایی که دولت اسلامی وظیفه حفظ حقوق مردم و جلوگیری از تعدی و تضییع حقوق آنها را دارد در مسئله تعدی قیمت‌ها و کنترل آن، با توجه به ضرورت‌های اجتماعی بر همه اعضای جامعه ولایت دارد و در هنگام ضرورت حق دارد از حق حاکمیت خود استفاده نموده و در این مسئله دخالت نماید.

۱.۱.۳. سابقه موضوع:

از هنگام به وجود آمدن اولین جوامع بحث قیمت‌گذاری آن مطرح بوده است. در سالهای اخیر دولت تلاش وافر در جهت تعدیل قیمت‌ها به عمل آورده است با این وجود سیر صعودی قیمت‌ها و محدودیت درآمد مصرف‌کنندگان سبب بروز فشارهای اقتصادی و اجتماعی در خانوارها به ویژه اقشار آسیب‌پذیر اجتماعی شده است.

در فقه از آنجا که برخی نصوص مربوط، ناظر به شرایط احتکار و کمیابی کالا است، بسیاری از فقیهان، این بحث را در ذیل بحث احتکار مطرح نموده‌اند مسئله اساسی که فقیهان در این موضوع دنبال نموده‌اند، این است که آیا بر مبنای ادله اجتهاد شرعی، می‌توان حکم به جواز قیمت‌گذاری حاکم اسلامی بر کالاها و خدمات صادر نمود یا چنین عملی جایز نیست؟ این پایان‌نامه درصدد بررسی اقوال فقها در این زمینه می‌باشد.

در بحث قیمت‌گذاری و کنترل بر قیمت و بازار، معصومین(ع) و بزرگان دین در آثار و نوشته‌های خود سخن گفته‌اند و فواید بازار رقابتی و نظارت دقیق و تبلیغ معنویات و اخلاق در بازارهای اسلامی را با هدف اعتلای معنوی انسانها، رفاه عموم، عدالت اقتصادی، استقلال اقتصادی عنوان نموده‌اند. به همین دلیل است که در زمان پیامبر(ص) و امیرالمؤمنین(ع) با مدیریت و نظارت دقیق آن بزرگواران بازاری پر رونق و عادلانه شکل گرفته بود و بازار روند طبیعی و مناسبی طی می‌کرد و هیچ گزارشی مبنی بر اختلال در بازار گزارش نشده است.

۱. ۴. ضرورت و اهداف:

- ۱- از آنجایی که امروزه تعیین قیمت‌ها معضل اجتماعی می‌باشد.
 - ۲- و تعارض با حقوق عموم دارد.
 - ۳- و تعارض با حقوق افراد جامعه با یکدیگر دارد.
 - ۴- و تبادل کالا و قیمت‌گذاری آن یک نیاز ضروری است که انسانها هر روز با آن سر و کار دارند و از یک طرف افراد اختیار دارند آزادانه کاسبی کنند و کسب درآمد کنند و بر روی کالاهای خود قیمت بگذارند و از طرف دیگر شرایط زندگی مردم به گونه‌ای نیست که بتوانند کالاها را با قیمت‌های سرسام‌آور و ناعادلانه خریداری کنند و در خیلی از مواقع قیمت‌ها تنها عامل عدم دسترسی افراد به کالاهای ضروری و مورد نیازشان است بنابراین، صاحبان درآمد ثابت، نگران قدرت خرید خویش می‌باشند. تولیدکننده نیز مایل است درصد معقولی به عنوان سود برای زحمات تولیدی او در نظر گرفته شود و وقتی نظارتها از دیدگاه او بیش از حد جلوه کند و یا افزایش‌های قیمت مورد درخواست او عیناً برآورده نشود، ممکن است از طرق پنهانی و غیر مرئی مانند: تغییر کیفیت، سعی در حفظ منافع و درصد سود خویش داشته باشد. مصرف‌کننده نیز ترقی قیمت‌ها را به ضرر خود می‌بیند، لذا این سؤال پیش می‌آید که چگونه و توسط چه کسی قیمت‌ها به نحو عادلانه تعیین شود تا فروشنده به سود منطقی و متعارف خود دست پیدا کند و تشویق به ادامه کار و تولید بیشتر شود و از آن طرف به مصرف‌کننده هم اجحاف نشود و هر دو از معامله‌ای که می‌کنند رضایت خاطر داشته باشند؟
- این مسئله باعث شده تا نظرات مختلفی در این مورد به وجود بیاید.

۱. ۱. ۵. سؤالات تحقیق:

سؤالات اصلی:

۱- از منظر فقه اسلامی و حقوق ایران دولت در قیمت گذاری و کنترل قیمتها چه اختیاراتی دارد؟

سؤالات فرعی:

- ۲- چگونه برای کالاها تعیین قیمت می شود؟
- ۳- آیا متعاملین در تعیین قیمت اختیار مطلق دارند؟
- ۴- آیا دولت اختیار تعیین قیمت برای کالاها را دارد؟
- ۵- آیا اختیار دولت در تعیین قیمت برای کالاها با حقوق مالی اشخاص منافات دارد؟
- ۶- نظر اسلام در مورد بیع مرابحه چیست؟
- ۷- سودی که بایع گرانفروش طلب می کند مورد تأیید اسلام می باشد؟
- ۸- بازار اسلامی چگونه بازاری است؟

۱. ۱. ۶. فرضیه ها:

- ۱- اختیار دولت در کنترل و تعیین قیمت ها منوط به رعایت مصلحت جامعه است و در حالت عادی اصل آزادی قراردادها حاکم است.
- ۲- تعیین قیمت کالاها بر اساس توافق متعاملین است.
- ۳- متعاملین با توجه به توافقی بودن قیمتها اختیار مطلق دارند.
- ۴- خیر. دولت در موقع ضرورت اختیار تعیین قیمت را دارد.
- ۵- اختیار دولت در تعیین قیمت برای کالاها با حقوق مالی اشخاص منافات ندارد.
- ۶- اسلام بیع مرابحه را جایز دانسته است.
- ۷- خیر. اسلام چنین سودی را تأیید نمی کند.
- ۸- بازار اسلام، بازار رقابتی است.

۱. ۱. ۷. روش تحقیق:

در ابتدا پس از انتخاب موضوع، با توجه به اینکه این تحقیق به صورت کتابخانه ای بوده است برای حل این مسأله با مراجعه به کتابخانه ها، منابع دست اول و دوم را به دست آورده و نگارنده این پایان نامه را بیشتر از طریق یادداشت هایی که از منابع مختلف به دست آورده، به ثمر رسانده است. در عین

حال در بهره‌گیری از شبکه‌ی اینترنت نیز غفلت نشده و با توجه به محدودیت‌ها به میزان کمتری از آن بهره‌گیری شده است.

۱.۱.۸. چگونگی تحقیق:

با توجه به اینکه فقه شامل حقوق هم می‌شود و حقوق ما طبق اصل ۴ قانون اساسی ناچار چیزی خارج از حقوق اسلامی (فقه) نیست. برای رعایت اختصار به جای بررسی فقهی حقوقی، مواد قانونی مربوط پیوست شد.

۱.۱.۹. مفهوم پول:

در جامعه امروز دیگر به ندرت می‌توان کسی را یافت که با مفهوم پول نا آشنا باشد لکن نقش پول در جامعه همواره از دو حال خارج نبوده یکی وسیله‌ای برای پرداخت و مبادله غیرمستقیم کالا و دیگری معیار ذخیره و ارزش.

تاریخچه پول به قدمت تمدن بشر می‌رسد در گذشته دولت‌ها بخشی از فلزی را مهر می‌نمودند و آن بعنوان پول محسوب می‌شد لکن در جهان امروز دیگر طلا و نقره نیست و از قبیل اسکناس و سکه است و این بانک مرکزی و شمش است که پشتوانه طلا محسوب می‌گردد.^۱

۱.۱.۱۰. گرانی و ارزانی قیمت:

گران در لغت به معنای سختی، دشواری، مزاحمت و ثقلت است.^۲ عظیم، برجسته؛ وزین، ثقیل می‌باشد. و در اصطلاح به معنای آنچه قیمتش به نسبت اشیاء دیگر زیاد باشد. بالا بودن نرخ خرید کالا در مقایسه با کالاهایی که به خریداران عرضه می‌شود، به عبارت دیگر عدم توازن بین دو شاخص کالا و پول پرداختی در ازاء آن.^۳

ارزان در لغت به معنای (کم بها و سزاوار و شایسته و پست و بی‌مایه است). ارزانی در اصطلاح آنچه قیمتش به نسبت اشیاء دیگر کمتر باشد. پایین بودن نرخ خرید کالا در مقایسه با کالاهایی که به خریداران عرضه می‌شود، به عبارت دیگر عدم توازن بین دو شاخص کالا و پول پرداختی در ازاء آن (معین، محمد، فرهنگ فارسی، ذیل واژه گران) از بین فقها شیخ صدوق در تعریف گرانی و ارزانی اینگونه می‌نویسد: (الغلاء هو الزیاده فی أسعار الأشیاء حتی یباع الشیء بأكثر مما کان یباع فی ذلک

۱- ایزدی، علی‌اکبر، نظام اقتصادی در صدر اسلام، ۱۳۵

۲- دهخدا، علی‌اکبر، لغت نامه دهخدا، ج ۱۱، ص ۱۶۷۷۳

۳- معین، محمد، فرهنگ فارسی، ذیل واژه گران

المَوْضِع، و الرخصُ هو النقصانُ في ذلك) گرانی عبارت است از زیادی قیمت اشیاء به طوری که شیء فروخته می‌شود به بیشتر از قیمتی که در آن مکان فروخته می‌شود و ارزانی عبارت است از کمی قیمت در آن مکان.^۱

۱.۱. تفاوت گرانی و گرانیفروشی و ارزانی و کم‌فروشی:

همانطور که گفته شد ارزانی و گرانی مفهومی نسبی و عرفی است چنانچه کالایی ممکن است نسبت به کالایی ارزان یا گران باشد و همینطور برای فردی گران یا ارزان باشد لکن آنچه معیار است میزان متوسط سطح درآمد است که تعیین کننده شاخص قدرت خرید را تعیین می‌نماید

علامه حلی در کتاب کشف المراد که شرح کتاب تجرید الاعتقاد خواجه نصیرالدین طوسی می‌باشد می‌نویسد: قیمت یعنی ارزش و آن مقدار عوضی که متاع را بدان می‌فروشند و اینکه ارزان است یا گران: آنکه کمتر از نرخ عادی باشد از جهت عادت و وقت و مکان، ارزان گویند و آنکه بیشتر باشد گران و گرانی و ارزانی گاهی از طرف خدا است و گاه تصرف مردم نیز در آن دخل دارد.

اینکه گفتیم عادت و اتحاد وقت و مکان، در آن معتبر است برای آنکه اگر قیمت یخ در تابستان بیشتر باشد و در زمستان کمتر، نباید گفت ارزان شده است بلکه اگر در تابستانی قیمت آن از تابستان دیگر کم شده باشد باید گفت ارزانتر شده است و یا اگر در شهری به خرید و فروش متاعی عادت ندارند و اتفاقاً ارزان به دست می‌آید ولی در شهر دیگر عادت به فروش آنست و گرانتر باشد مانند آب، اعتبار ارزانی و گرانی به آن نیست.^۲

ارزان فروشی با کم‌فروشی در تقابل است کم فروشی مدلول خطاب آیه ۳-۱ سوره مطففین است که می‌گوید: (ویل للمطففین*الذین اذا اکتالوا علی الناس یستوفون و اذا کالوهم او وزنوهم یخسرون) (وای به حال کم فروشان آنان که چون به کیل چیزی از مردم بستانند تمام بستانند و چون چیزی بدهند در و وزن به مردم کم دهند) (سوره مطففین-۳)

باید بین مفاهیم گرانی و گران‌فروشی و ارزانی و ارزان فروشی تمایز قائل شد گرانیفروشی از موانع رسیدن به رزق حلال است. زیرا فروختن کالا به قیمتی بیش از آنچه که شرع مقدس و قانون معین کرده است می‌باشد. در صورتی که بعضی ناآگاهان و یا آگاهان متجاوز به حقوق دیگران نام آن را

۱- شیخ صدوق، توحید، ۳۸۷ به بعد

۲- محمدی، علی، شرح کشف المراد، ص ۳۳۳

برکت در کار گذاشته‌اند. آنها به صورتهای مختلف عمل خود را توجیه می‌کنند و به اصطلاح خودشان زرننگ و کاردان هستند و خوشحالند از اینکه در کمترین فرصت راه طولانی را طی کنند.^۱

در کل باید بیان نمود حدی از تورم در جامعه پسندیده است و سبب توسعه و بیان حرکت و روند پیشرفت و تولید در جامعه است اما در گران‌فروشی همانطور که عنوان گشت معیار ما قبح و طمع حاکم بر این است که باعث از بین رفتن میل خرید و کاهش تولید می‌گردد. چنانچه از روایت جعفر فزاری از حضرت صادق بیان می‌شود که با لحن استفهام انکاری بیان می‌دارد:

(سبحان الله! تحلفون علی قم مسلمین ان لا تبیعونهم الا بربح الدینار دینارا؟) یعنی سبحان الله! تبانی می‌کنند که کالاهای خود را به مسلمانان بفروشند مگر آنکه در ازای هر دینار دیناری سود دهد؟ البته اگرچه امام در این روایت اصل تبانی بر سر قیمت را مردود نمی‌دانند بلکه با استفهام انکاری تنها سود بردن به میزان ۱۰۰ درصد را که اجحاف به شمار می‌رود نپذیرفته‌اند.^۲

۱. ۱. ۱۲. عوامل تاثیرگذار در قیمت:

الف- رذایل اخلاقی و حرص:

یکی از عوامل گران‌فروشی، آزمندی، حرص و طمع است. طمع همواره در نهاد بشر به عنوان یک صفت ناپسند و باعث طغیان انسان بوده است خدا می‌داند که چه جنگ‌ها و چه بسی انسان‌ها در پی این صفت به ورطه نابودی کشیده نشده‌اند.

بیش از پیش باید آن را در عرصه‌ی علم امروز در زمینه بیماری و نابه‌سامانی به حساب آورد البته در فقه اسلامی احادیث زیادی هم از این صفت ناپسند نهی کرده‌اند که به ذکر مواردی چند، می‌پردازیم.

- امام علی علیه‌السلام می‌فرماید:

عَبْدُ الْحَرِصِ مُخَلَّدٌ الشَّقَاءِ. (بنده حرص و آز، همواره در شقاوت و زیان است)

- اِجْمَلُوا فِي طَلْبِ، فَكَمْ مِنْ حَرِيصٍ خَائِبٍ، وَ مَجْمَلٍ لَمْ يَخْبِ. (در طلب معشیت به نیکی رفتار کنید، چه بسیار حریصی که ناامید می‌شود و چه بسیار نیکوکاری که ناامید نمی‌شود).^۳

- الْارْزَاقُ لَأَتَاتُكَ بِالْحَرِصِ وَالْمَطَامِعِ. (تحصیل روزی‌ها، تابع حرص و طمع نیست).^۴

۱- تشکر، احمد، رزق حلال از دیدگاه آیات و روایات، ص ۸۴

۲- یزدی فرد، علی‌اکبر، نظام اقتصادی صدر اسلام، ۷۵

۳- میرزا حسین نوری طبرسی، مستدرک وسائل و مستنبط مسائل، ج ۱۲، ص ۶۲

۴- شیخ حرّ عاملی، وسائل شیعیه، ج ۱۴، ص ۲۲

مرحوم کلینی در بیان این حدیث آورده‌اند:

- یا ابن آدم ما کسبت فوق قوتک فانت فیه خازن لغیرک. (ای فرزند آدم! آنچه بیش از روزی خود به دست می‌آوری، در حقیقت انبارداری برای دیگران است)

- امام صادق علیه‌السلام می‌فرماید: (لیکن طلبک للمعیشة فوق کسب المضیع و دون طلب الحریص الراضی بدنیاه، المطمئن إليها)

(باید کوشش تو در راه کسب معاش بیش از کسی باشد که فرصت‌های خود را ضایع می‌کند و کمتر از رنجی باشد که حریص متحمل می‌شود. یعنی آزمندی که به دنیا دل بسته و با نعمت‌های دنیا آرامش یافته است).^۱

باید از مجموع احادیث مذکور و بیان عدالت در قیمت و جامعه اقتصادی آینده کوشید تا با ساختارها و معیارهای توحیدی اقدام به قیمت‌گذاری نمود زیرا کمی‌سود شاید در نگاه نخست به زیان آید لکن در نگاه بلند مدت سبب افزایش قدرت تولید و رونق کسب و کار فزونی قدرت خرید می‌گردد.

ب- احتکار:

احتکار به معنای اینست که: کالایی را جمع و انبار کردن برای گرانفروشی، یا اینکه چیزی را برای خود برداشتن و نگاه داشتن، و یا اینکه پرداختن شخص یا جمعی به کاری معین بطور انحصاری.^۲ و جناب شیخ انصاری در کتاب مکاسب احتکار را چنین می‌داند (هو جمع الطعام و حبسه یتربص به الغلاء) احتکار عبارت است از اینکه طعام را جمع و نگهداری کند تا قیمت آن بالا برود.^۳ شیخ صدوق نیز در روایتی از امام صادق (ع) چنین آمده است:

و روی حماد عن الحلبي عن أبي عبد الله (ع) أنه سئل عن الحكره فقال إنما الحكره أن تشتري طعاماً و ليس في المصر غيره فتحتكره فإن كان في المصر طعاماً أو متاعاً غيره فلا بأس أن تلتمس بسليعتك الفضل. حماد از حلبی و حلبی از امام صادق (ع) روایت می‌کند که از امام صادق (ع) سؤال از احتکار شد امام (ع) فرمود: احتکار اینست که طعامی را بخری در حالیکه در شهر غیر آن وجود ندارد پس آن را

۱- تقه الاسلام کلینی، کافی، ج ۵، ص ۸۱

۲- مسعود، جبران، راند، ج ۱، ص ۴۳

۳- شیخ انصاری، مکاسب، ص ۳۶۳

احتکار کنی، اگر در شهر غیر آنچه تو حبس کرده‌ای طعام یا کالایی وجود داشته باشد اشکال ندارد که آن را به منظور بالا رفتن قیمت نگهداری کنی.^۱

در ذیل نیز چند حدیث در بیان مذمت احتکار می‌آوریم

- انما كان النهي من رسول الله (ص) عن الحكرة ان رجلاً من قریش يقال له حكيم بن حزام كان اذا دخل على المدينة بطعام اشتراه كله فمر عليه النبي (ص) فقال له يا حكيم اياك ان تحتكر (پیامبر از احتکار نهی می‌کرد. مردی از قریش به نام حکیم بن حزام وقتی وارد مدینه می‌شد، تمام طعام‌ها را می‌خرید. وقتی پیامبر (ص) او را دید، فرمود: ای حکیم! از احتکار کردن بپرهیز).^۲

- پیامبر اکرم فرمود: الجالبُ مرزوقٌ و المحتكرُ ملعونٌ^۳

طلب کننده روزی، رزق می‌یابد و احتکارکننده، ملعون است.^۳

- قال اميرالمومنين (ع): و كل حكرة تضر بالناس و تغلي السعر عليهم فلا خير فيها. هر انبار کردنی که به مردم زیان برساند و قیمت‌ها را به ضرر ایشان گران کند، بی‌خیر است.^۴

ج- اجحاف:

اجحاف یعنی پوست کندن و به زحمت انداختن و ضرر زدن و نابود کردن و ریشه کن کردن است گاهی افزایش قیمت یا کمی‌گران خریدن چندان نیست که در نظر آید و این امر با توجه به کالا و قیمت آن نسبی است و درصد خاصی ندارد که بگوییم اگر از آن درصد کمتر باشد ناچیز است و لکن اجحاف یعنی آنچنان گران باشد که توان از آن چشم پوشی نمود، لذا فقهاء در مسأله غبن فرموده‌اند: گاهی زیادی در حد یک درصد و دو درصد است، مثلاً یک تومان درصد تومان که ضرر در اینجا غبن و اجحافی نیست و گاهی هشتاد درصد و صد در صد است که غبن و ضرر، اجحاف است.^۵

در منع اجحاف روایتی از امام صادق (ع) دلالت می‌کند.

۱- شیخ صدوق، من لایحضره فقیه، ج ۳، ص ۲۶۶

۲- میرزا حسین نوری طبرسی، مستدرک وسائل و مستنبط مسائل، ج ۱۳، ص ۲۷۷ / علامه مجلسی، ملاذ اخیار فی فهم تهذیب أخبار، ج ۱۱، ص ۲۶۸ / شیخ محمدحسن نجفی، جواهرکلام فی شرح شرائع اسلام، ج ۲۲، ص ۴۸۳ / شیخ صدوق، توحید، ص ۵۹۲ / شیخ طوسی، استبصار، ج ۳، ص ۱۱۵

۳- علامه حلی، مختلف شیعه فی احکام شریعه، ج ۵، ص ۷۰ / میرزا حسین نوری طبرسی، مستدرک وسائل و مستنبط مسائل، ج ۱۳، ص ۲۷۴

۴- میرزا حسین نوری طبرسی، مستدرک وسائل و مستنبط مسائل، ج ۱۳، ص ۲۷۴

۵- آذری قمی، احمد، احتکار و گرانفروشی، ص ۱۸۵